

Varlık ve Hiçlik – Olmak ya da Olmamak Yetmez, “Nedir” de Sorulmalı

"Bir şey var mı, yok mu?" Bu soru, ilk bakışta çocukça bir merak gibi görünebilir. Ancak felsefenin derinliklerine dalanlar için bu basit görünen ikilem, sayısız düşünce akımının ve yüzlerce yıllık tartışmaların kapısını aralamıştır. Filozoflar bu sorunun içine düşmüş ve bir daha kolay kolay çıkamamışlardır. Çünkü **varlık**, filozofların en çok kafasını yoran, en az tanımlayabildiği, ama onsuz da yapamadığı bir kavramdır.

"Bir şey var." Bu kadar basit bir cümle... Ama neden var? İşte felsefe tam da burada başlar. Çünkü "Ne var?" sorusundan önce "**Varlık ne demek?**" sorusu sorulur. "Var olan şeyin var olması", sanıldığı kadar basit değildir; bu ifade bile kendi içinde derin bir paradoks barındırır.

Varlığın Katmanları ve Platon'dan Aristoteles'e Antik Yaklaşımlar

Antik Yunan düşünürleri, varlık probleminin ilk ve en temel soruşturmasını başlattılar.

Platon: Gerçek Varlık Gözle Görülmez Platon'un varlık anlayışı, evreni iki katmanlı bir yapıda düşünür. Bir yanda **duyularla algıladığımız gölgeler dünyası** (fenomenler dünyası), diğer yanda ise **gerçek olan ama görünmeyen idealar dünyası** vardır. Bizim gördüğümüz tüm sandalyeler, aslında "gerçek sandalye" ideasının birer kopyasıdır, gölgesidir. Bu yüzden, "Sandalyeler var ama gerçek sandalye, sadece idea olarak vardır." Platon'a göre bizler sürekli kopyaları izliyoruz. Asıl var olan, değişmeyen ve mükemmel olandır: yani **İdea**.

Aristoteles: Varlığın Katmanları ve "O" Meşhur Soru Platon'un öğrencisi Aristoteles, hocasının idealar dünyasına mesafeli durur. O, gerçek varlığın tek bir evrende bulunduğunu ancak bunun katmanlı olduğunu savunur. Felsefe tarihine geçen meşhur cümlesiyle, "**Varlık, çok anlamlıdır ama bir anlamda birdir**" der. Bu ne demek? Yani, bir karıncanın, bir dağın, bir sayının ve bir Tanrı'nın varlığı aynı şey değildir; her birinin varoluş tarzı farklıdır. Ancak yine de "varlık" hepsinin paylaştığı ortak bir zemindir.

Aristoteles'in bu soruya cevabı: "**Varlık, tözdür.**" Töz (ousia), kendi başına var olabilen şeydir.

- **Kedi** = töz (kendi başına var olabilir).
- Kedinin **rengi** = tözün bir niteliği (kendi başına var olamaz, kediye bağlıdır).
- Kedinin **miyavlaması** = tözün bir eylemi (kendi başına var olamaz, kediye bağlıdır).

Bu karmaşık gibi görünse de, Aristoteles varlığı sistematik olarak anlamaya yönelik devrimci bir adım atmıştır.

Doğu Felsefesinde Varlık ve Hiçliğin Dansı

Batı felsefesindeki "ya var ya yok" dikotomisinden farklı olarak, Doğu felsefesi varlık ve hiçlik arasındaki ilişkiyi daha diyalektik ve iç içe geçmiş bir şekilde ele alır.

Çin Felsefesi: Varlık mı? Peki ya Yokluk?

- **Laozi ve Dao: Hiçlik, Kullanılabilir Olan Şeydir** Laozi, "Kap, içi boş olduğu için işe yarar" der. Bu ifade, varlık ve yokluğun birbiriyle iç içe olduğunu ve birbirini tamamladığını vurgular. Varlık, Dao'dan doğar; ancak Dao'nun kendisi adı olmayan, biçimi olmayan, her şeyi mümkün kılan bir akıştır. Varlık, geçici bir şekildir; hiçlik ise o şekli mümkün kılan zemin, potansiyeldir. Bu düşünce, Batı felsefesindeki "yokluk = eksiklik" fikrini temelden sarsar.
- **Zhuangzi: Rüya mı Gerçek mi? Varlık mı Dalga mı?** Zhuangzi'nin meşhur kelebek rüyası, varlığın akışkanlığını ve mutlak olmadığını vurgular. "Ben rüyasında kelebek olduğunu gören Zhuangzi miyim, yoksa Zhuangzi olduğunu rüya gören bir kelebek mi?" Bu soru, gerçekliğin sürekli değişen bir akış olduğunu, varlık ile rüyanın birbirinden ayırt edilemez olabileceğini ima eder. Sabitleşmiş, değişmez bir varlık düşüncesi, sadece zihinsel bir yanılsama olabilir.

Hint Felsefesi: Her Şey Zaten Tek Bir Varlıktır

- **Upanişadlar ve Brahman: Sen O'sun (Tat Tvam Asi)** Upanişadlar'a göre, **Atman** (bireysel benlik) ile **Brahman** (evrensel varlık) aynıdır. Yani gerçek varlık çokluk değil, mutlak bir birliktir. Gördüğümüz her şey, tek ve sonsuz varlığın farklı yüzleridir, farklı görünümleridir.

- **Shankara:** Advaita Vedanta geleneğinden gelen Shankara, bu birliği daha da radikal bir şekilde vurgular: "Dünya bir illüzyondur (**maya**).\" Gerçek olan, sadece Brahman'dır. Biz, masa, yıldızlar... hepsi aynı Brahman'ın farklı görünümleridir. Varlık burada çoğul değil, tekildir ve sonsuzdur.

Zen Budizm: Soru Sormayı Bırakırsan Gerçeğe Yaklaşırsın Zen felsefesi, varlık üzerine düşünmeyi bile gereksiz bir kavramsal uğraş olarak görür. "Varlık nedir?" diye sormak, varlığı kaçırmaktır. Çünkü düşünce, bölüp parçalayan bir araçtır ve gerçeklik, zihnin sustuğu an fark edilir. Bir Zen ustasının bu soruyu soran öğrenciyi tokatlaması, cevabın kelimelerde değil, doğrudan deneyimde, eylemde gizli olduğunu gösterir. Zen felsefesi ne Platon'un ideasıyla, ne de Aristoteles'in tözüyle uğraşır; sadece "şu an, olduğu gibi olmak" haliyle ilgilenir.

İslam Felsefesi: Yaratıcı Bir Varlık Anlayışı

İslam felsefesi, varlık sorununa hem Antik Yunan'dan alınan kavramlarla hem de dini öğretilerin ışığında özgün bir boyut kazandırmıştır.

İbn Sina: Varlık, Zorunlu mu Olası mı? İbn Sina, Aristoteles'in varlık anlayışını geliştirerek, ontolojik zemini bambaşka bir yere taşıyan devrimci bir ayırım yapmıştır:

- **Zorunlu Varlık (Vacibu'l-Vücut):** Varlığı kendinden olan, olmaması mümkün olmayan tek varlık, yani **Allah**.
- **Mümkün Varlık (Mumkinu'l-Vücut):** Olabilir de olmayabilir de. Bizler, masalar, yıldızlar gibi varlıklar.

İbn Sina şöyle der: "Her şey mümkün varlıktır, ama var olabilmesi için bir nedeni olmalıdır. O nedenler zinciri, sonunda zorunlu varlıkta son bulur." Bu, bir nevi ontolojik bir domino etkisidir; her taşın devrilmesi için ilk taşın, yani Zorunlu Varlık'ın olması gerekir.

Gazali: Varlık Zeka İşidir Ama İman Olmadan Yetmez Gazali, İbn Sina'nın varlık teorisini zekice bulur ancak eksik sayar. Ona göre, "Allah'a akılla ulaşamazsın, ancak kalple bilirsin." Varlık bilgisi sadece felsefi bir çaba değil, aynı zamanda mistik bir yolculuktur. Gazali için varlıkla hiçlik arasındaki çizgi o kadar incedir ki, bazen bir secdeye bakar. Bu, varoluşun sadece mantıkla değil, aynı zamanda inanç ve manevi deneyimle kavranabileceği düşüncesini ortaya koyar.

Varlığın Modern Krizi: Şüphecilik ve Unutulmuşluk

Modern felsefeye gelindiğinde, "varlık" kavramı üzerine duyulan güven sarsılmaya başlar.

Nietzsche: "Tanrı Öldü" ve Değerlerin Askıya Alınması Nietzsche'nin "Tanrı öldü" ifadesi, mutlak ve aşkın bir varlık düşüncesinin, dolayısıyla ondan türeyen değerlerin çöktüğünü ilan eder. Bu durum, varlığın anlamının artık dışarıdan verilemeyeceği, insanın kendi değerlerini yaratması gerektiği bir çağı işaret eder.

Heidegger: "Varlık, Unutulmuştur." Heidegger, modern felsefenin büyük bir hata yaptığını savunur: Felsefe hep "**var olan şeyleri**" (nesneleri, özneleri) incelemiş, ama "**varlık olma hâli**"ni, yani varlığın kendisinin anlamını unutmuştur. Bu yüzden Heidegger, "Varlığın anlamı nedir?" sorusunu yeniden gündeme getirir. Ona göre bu soruya net bir cevap vermek yerine,

varlığın bu "unutulmuşluğunu" anlamak ve varlıkla yeniden ilişki kurmak gerekir. İnsan (Dasein), varlığını sorgulayan tek varlık olarak, bu unutulmuşluğun farkına varabilir.

Hiçlik Nedir? – Varlığın Tersinden Bakmak

Eğer varlık bu kadar kıymetliyse, onun yokluğu, yani **hiçlik** de en az onun kadar önemlidir. Hiçlik, birçok filozof için farklı anlamlar taşır:

- **Pascal** için korkutucu bir boşluktur.
- **Kierkegaard** için çekici, varoluşsal bir olanaktır.
- **Sartre** için ise varlığı anlamlı kılan temel zemin, **özgürlüğün kendisidir**.

Sartre, "İnsan, kendisini olmaya zorunlu kılınmamış tek varlıktır" der. Yani insan, hiçliğe mahkûm bir özgürlük içindedir. Bu özgürlük, insanın kendi özünü, ne olacağını kendisinin belirlemesi anlamına gelir. Bu yüzden hiçlik:

- Özgürlüğün zemini,
- Ama aynı zamanda varoluşsal kaygının da kaynağıdır.

Felsefede Nihai Çıkmaz: Varlık mı Önce, Bilgi mi?

Bu noktada felsefe kendi kuyruğunu ısırma başlar:

- Önce varlık mı vardır, sonra mı bilgi?
- Yoksa bilgi olmadan varlık bilinemez mi?

- **Platon:** Bilgi varsa varlık kavranır. (İdeaları akılla kavrayarak varlığı biliriz.)
- **Aristoteles:** Varlık, bilgiye önceldir. (Var olan şeyleri deneyimleyerek bilgi ediniriz.)
- **Kant:** Biz "kendinde şey"i (Ding an sich) bilemeyiz; sadece fenomenleri, yani bize görüldüğü kadarıyla şeyleri bilebiliriz. Bu, varlık bilgisinin sınırlarını çizen büyük bir adımdır.

Bitti mi? Hayır. Heidegger yine araya girer ve "Belki de yanlış soruyu soruyorsunuz" der.

Günümüzde Varlık: Simülasyon mu Gerçek mi?

Modern bilim ve teknoloji, varlık sorusunu yeniden ve çarpıcı bir şekilde gündeme getirmiştir. Matrix filmini hatırlayın; orada sorulan temel soru "Gerçeklik nedir?" idi. Bugün fizikçiler de aynı soruyu soruyorlar:

- Evren bir simülasyon olabilir mi?
- Gerçek dediğimiz şey, sadece karmaşık bir bilgisayar programı mı?

Yani Platon'un iki bin beş yüz yıl önceki mağara alegorisi... tekrar moda oldu! Bilimin sınırları, felsefenin en eski sorularıyla kesişiyor.

Sonuç: Olmak, Olmamak ve Biraz da Saçmalık

Bu felsefi yolculuğun sonunda anlıyoruz ki:

- **Varlık**, düşündükçe kayganlaşıyor, kesin bir tanımından uzaklaşıyor.
- **Hiçlik**, yaklaştıkça ürkütüyor ama varlığın anlam kazanmasını da sağlıyor.
- Ama ikisi olmadan da felsefe, hatta insan varoluşu tam olarak anlaşılamıyor.

Belki de en iyi cevabı Mevlana vermişti: "**Hiçlik ol ki, her şey olasın.**" Bu ifade, varlık ve hiçlik arasındaki diyalektik ilişkiyi, birinin diğerini tamamladığını ve gerçek anlamın bu bütünlükte yattığını simgeler.